

❑ *Ülkü Çelik Şavk*

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

TODUR (FEDOR) ZANET
GAGAUZLUK VE GAGAUZLARA ADANMIŞ BİR HAYAT

TODUR (FEDOR) ZANET
A LIFE DEDICATED TO GAGAUZNESS AND GAGAUZS

*Geldi vakit-bayraa kaldır,
Dalgalatsın lüzgâr onu.
Kavalları keskin çaldır,
Duuêr Halkın aydın günü!*

*İnsana lââzım Vatan
Halkına kalsın damar,
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksin.
Bucak'ta dannar açık –
Şannı olsun kardaşlık.*

*Zaman kanatları döner
Kıyıp kara bulutları.
Yaşamaya kuvet verer
Ana topraan çöşmeleri.*

*İnsana lââzım Vatan
Halkına kalsın damar,
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksin.
Bucak'ta dannar açık –
Şannı olsun kardaşlık.*

Toplumların duygu ve düşüncelerinin ifade edildiği, gücünün ve bağımsızlığının simgesi olan unsurlardan biri de milli marşlarıdır. Gagauzlar, kendilerini en uygun biçimde yatsıtacağını düşünmüş olmalıdır ki *Milli Gimna*'larını Todur Zanet'e emanet etmişler. 22 Temmuz 1990 günü kabul edilen bu marşın sözleri yukarıda. 32 yaşında yazmış Zanet bu marşın sözlerini.

1958 yılında Kiraz (Haziran) ayının on dördünde Kongaz köyünde doğan Todur Zanet, ilk piyesini 1977 yılında, henüz 19 yaşında iken yazmış. 1976-81 yılları arasında Kişinev Politeknik Enstitüsünde, 1985-87 yılları arasında da Marksizma-Leninizma Üniversitesinde öğrenim görmüş ve 1986-1990 yılları arasında *Bucaan Dalgasında* radyo ve televizyon programları hazırlamış. Kısmen eşzamanlı olarak 1988-94 yılları arasında, kısa bir süre ara verdikten sonra da 1999 yılından günümüze kadar *Ana Sözü* gazetesinde baş redaktör olarak görev yapmış ve halen *Ana Sözü*'nün hem baş redaktörü hem muhabiri hem de yazarı olarak çalışmakta. Aynı zamanda *Kırlangıç* dergisini de yayımlamakta.

Ana Sözü, Gagauzların kendi dillerinde yayımlanan ilk gazete. 1988 yılından beri aralıksız yayımlanıyor. Bir ara tirajı düşse de şu günlerde yeniden yükselişe geçmiş. Basılı sürümünün yanı sıra www.anasozu.com adresinden elektronik sürümüne de erişmek mümkün. Haberlere anlık ve güncelliğini yitirmeden ulaşılabilir. *Ana Sözü*, bir taraftan halkı siyasi, ekonomik, güncel konularda haberdar ederken diğer taraftan da Gagauzların kendi dilleri ile ürettikleri masal, mani, atasözü, deyim vb. unsurlara yer verilerek Gagauzcanın korunması ve belgelenmesine hizmet etmekte. Zanet, gazetenin dil politikasını bir bildirisinde “Açan başladım ‘*Ana Sözü*’ gazetasında işlemää karar aldım: Sistemadan gelän rus laflarını atmaa, onnarın erinä dilimizä, gagauz laflarını bulup, geeri erleştirmää. ‘*Ana Sözü*’ gazetasın ilk sayılarında rus laflarının erinä ‘predsedatel, națiya, strana’, yazdım eski laflarımızı ‘başkan’, ‘millet’, ‘memleket’.” biçiminde açıklıyor.¹

Gazetenin misyonu ile özdeş adının da bir öyküsü var, aslında. Gagauz adı ve Gagauz kimliği tartışmalarını barındıran öyküyü Zanet şöyle anlatıyor:

Ana Sözü gazetasının ilk nomerimi 1988-ci yılın Harman ayın (avgust) 14-dä çıktı. Çıkaceydık birkaç ay taa ileri bekim, ama gagauzlarda birlik olmadı için çıkamadık. Açan Moskva gazetasının çıkması için bizä izin verdiydi (ozamannar bu işlär sade onnarın izininnän olardı) orada yazılıydı, ani açmaa ‘Sovetskaya Moldaviya’ gazetasına ek olan gagauz dilindä gazeta, adı ‘Gagauz Sözü’ olsun. Biz annaşamadık nicä yazmaa ‘gagauz’ mu, osa ‘gagouz’ mu.

Rus kültürasına büük yakınlık duyan akademiya da çalışannar ‘gagauz’ yazısına çekärdilär. Halka hem türk dünnesinä taa yakın olan gagauz yazıcıları ‘gagouz’ yazısından tutardılar. Bu üzerä kaybettik iki ay. Ondan sora karar aldık gazetasının adı ‘*Ana Sözü*’ olsun²

¹ <http://www.anasozu.com/bilim/?razdel=3&id=17>

² <http://www.anasozu.com/bilim/?razdel=3&id=17>

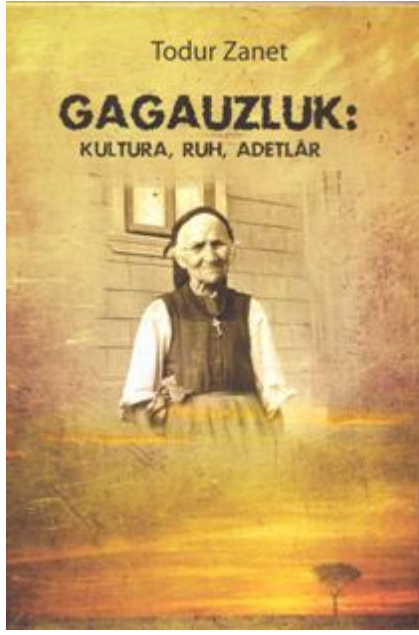

Gazeteci kimliği yanı sıra Gagauzların önde gelen şair ve yazarlarından biri olarak 1986 yılından itibaren çeşitli ülkelerin Yazarlar Birliği'ne üye kabul edilen Todur Zanet, 1992 yılından beri de Türk Dünyası Yazarlar Birliği'nin aktif bir üyesi. Türkiye Türkçesine de çevrilen *Aaçlık Kurbannarı* (1998) ile *Büülü Maaza* (2004) adlı piyesleri Mihail Çakır adındaki Gagauz Milli Tiyatrosunda sahnelendi. *Böcecik* adlı çocuk kitabı, Moldova Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından okul kitabı olarak kabul edildi.

Zamaneersın, Evim! (1989, 1990), *Karımcalık* (1989), *Böcecik* (1991), *Akardı Batıya Güneş* (1993), *Gıdırdeer Kafamın Çarkları* (1993), *Akar Yıldız* (1998), *Dramaturgiya* (2006), *Ana Dilim* (2010) adlı kitaplarında yer alan çok sayıda şiiri bestelenerek Gagauz halk müziğine örnek kabul edilmiştir: *Şen Oyneer Gagauzlar, Yaşar, Halkım!*, *Vatan, Koy Adımı...*, *Sän Çadır, Gözal Çadır, Sana Sevdam, Saurgun, Zamaneersın, Evim!* bunlardan birkaçı.

Mihail Çakır'ın yirminci yüzyıl başlarında attığı Gagauzluk bilinçlenmesinin tohumları günümüzde kimi aydınlar tarafından köklendirilmeye hatta yeşertilmeye çalışılmaktadır. Bu aydınların önde gelenlerinden biri olan Zanet, dilinin ve kültürünün yarattığı zenginlikleri belgelemek için de çok önemli adımlar attı. *Gagauzluk: Kultura, Ruh, Adetlär* adlı kitabını hazırlarken derlediği malzeme karşısında kendisi de çok şaşırmişti. Öyle ki duygularını şöyle ifade etmiştir:

Bu kıyadı hazırlarkana kendim da şaşım bizim folklor hem kultura zenginiimizä, bizim istoriyamızın derin köklerinä, şıralı dilimizä hem dünnää uurunda üüsekliimizä. Bu kıyattan sora artık kendimin da kultura hem dil uurundan taa da zengin hazinesi kuruldu (Gazeta «Вести Гараузии», Komrat, 14.06.2013).

Mihai Çimpoş'un Sunuş yazısında "Gagavuz Ansiklopedisi" olarak nitelendirdiği kitap, 554 sayfa. Halk Yaratmaları'nı içerdiği belirtilen eserde, gerçekten de bir toplum üretebileceği her türlü dil malzemesine yer verilmiş. Masallar, destanlar, fıkralar, türküler, maniler, dualar, beddualar, adet ve gelenekler, bayramlar, bilmeceler, halk müziği ve oyunları, köy adları, kadim zanaatlar, mutfak kültürleri, çiftçilik ve hayvancılık terimleri, hatta böcek ve bitlere, çiçek ve otlara varıncaya kadar eko sistemle ilgili bilgiler bu kitaba konu olmuş. Halk hekimliği ile ilgili bilgilerin yanı sıra, rüya yorumları da unutulmamış. Sonlara doğru sınırlı da olsa bir sözlük eklemiş yazar, Gagauzca metinlerin daha iyi anlaşılabilmesi için. Aslında Zanet, Gagauzca sözcükleri de bir taraftan derlemeye devam ediyor. Yaşlı Gagauzlardan duyduğu her yeni sözcüğü dikkatle kaydediyor ve onları günü gelince yayımlamayı planlıyor.

Gagauzluk: Kultura, Ruh, Adetlär kitabı, Zanet'in yalnızca Gagauz Yeri'ndeki derlemelerinden ibaret değil. Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'da yaşayan Gagauzlar üzerine yapılmış çalışmalarda malzemelere de yer verilmiş. Çok kapsamlı bir kaynakçadan yararlanılmış ve malzemenin alındığı çalışmalar da özenle gösterilmiş. Gagauz kültür tarihinde önemli bir yeri olan Manov'un derlemeleri, ayrı başlık altında toplanmış. Yazar, çalışmasının bu denli nitelikli ve etkili olmasında derlemeleri yaparken kendisine çok yardımcı olan Gagauzların katkılarının büyük olduğunu farkında. Kitabında bu kişileri özellikle belirtiyor. Tabii, bunların arasında anne ve babasının yardımlarını özellikle anmadan edemiyor.

Todur Zanet'in objektifinden annesi.

Zanet'in sözcüklere karşı özel ilgisi biraz da annesinin kullandığı arı Gagauzcaya bağlı olarak gelişmiş. Aslında annesinin, diğer çalışmalarına da kaynaklık ettiğini gözlemliyoruz. *Gagauzluk ve Gagauzlar* belgesel filmi, Zanet'in senarist ve rejisör olarak da başarılı olduğunu önemli bir göstergesi. Tarihlerinden dramatik kesitlerin de sıkça vurgulandığı belgesel Gagauz gerçeğinin dünyaya tanıtılmasında etkili bir dile sahip. Filmin bu denli etkili olmasındaki unsurların temelinde Zanet'in o zorlu ve acıklı açlık yıllarını bizzat annesine anlattırması da yatıyor BELKİ.³

Todur Zanet'in hayatında annesi dışında üç kadın daha var. Bunlar eşi ve iki kızı. Büyük kızı Anna, babasından sonra Gagauzluk bayrağını

³ Filme <http://www.youtube.com/watch?v=9k-WAXIcPsk> lininden ulaşılabilir.

taşımaya aday görünüyor. Hatta şimdiden bayrağı dünyanın zirvesine taşımış bile. 4100 metrelik Elbruz Dağı'nda 2010 yılından beri *Gök Bayrak* dalgalanıyor. Grup olarak çıkmışlar yola ancak herkes zirveye ulaşamamış. Hatta Anna da zaman zaman ümitsizliğe kapılmış ancak "Bütün bakışı geri atarak bir şüpesiz var nice söyleyim: 'Bayrak hem Ana Sözü' yanımda olmaydı tepeye etişemeyceydim!" biçiminde ifade ettiği bir azimle amacına ulaşmış.

Anna Zanet
(*Ana Sözü* gazetesinden)

Todur Zanet, Gagauzluk bilincini yalnızca kendi çocuklarında oluşturmaya ve geliştirmeye çalışmamış, bütün Gagauz çocuklara yönelik aynı hedef için çabalamış. Okul ders kitapları arasında yer alan *Böcecik* kitabı ile *Kırlangıç* dergisinin, çocukların milli benlik kazanmasında önemli bir yeri var. Zanet'in çabaları yalnızca yayınlarla sınırlı değil, o çocuklara ve gençlere ulaşmanın en etkili yolunun onlarla bizzat ilgilenmek olduğuna inanmış ve her fırsatta biraraya gelmenin bir yolunu bulmuş. Kimi zaman bir öğretmen gibi derslerine girerek, kimi zaman sokakta onlarla oynayarak, kimi zaman yarışmalara katılmaları için onları destekleyip yüreklendirerek girmiş dünyalarına. Gaguz Yeri'nde Todur Zanet'i tanımayan, adını bilmeyen yok. Bunların içine çocuklar da dahil. Kendileri için yaptıklarının

farkında olarak Zanet'e büyük bir saygı ve sevgi gösteriyorlar.

Dillerinin ve kültürlerinin yok olmaya doğru gittiğini açıkça kabul etmese de Zanet, çeşitli ve büyük sıkıntıların var olduğunu da yatsımıyor. Çocuklara ve gençlere bu denli yönelmiş olmasının temelinde de bu sıkıntıların yarattığı endişe yatıyor, belki de. Özellikle çocukların gittikçe uzaklaştığı bir dilin ve kültürün ömrünün uzun olmayacağını o da farkında. "Sevsinnär, korusunnar hem ilerletsinnär gözäl gagauzçamızı. Ana dilimizlän biz insanız, onsuz çorlan gibi bir otuz: bilmäm nereyi tukurlanacez hem aalemin ateşindä yancez." sözlerini bu nedenle söylüyor çocuklara. Ayrıca, *Ana Sözü*'nde sıklıkla, gençlerin yazılarına yer veriyor. Tabii, yazıların dilinin Gagauzca olması koşuluyla.

Todur Zanet'in objektifinden Gagauz gençler okul ortamında.

Todur Zanet, Kongaz köyünde doğmuş. Kongazlı olduğunu her fırsatta vurguluyor. Avrupa'nın en büyük köyü olarak kabul edilen Kongaz, 18.000 civarında nüfusa sahip. Köy olarak kabul ediliyor ancak bir kasabanın büyüklüğünde ve Zanet'e göre de kasaba olma zamanı gelmiş.

KONGAZ

*Taşer zengin berekettän
Senin geniş meraların.
Öter uşak seslerindän
Uz saz gibi sokakların.*

*Evelden çok varmış kaz
Dolaylarında, Kongaz.
Onuştan uzak dedäm
Adını bulmuş birdän.*

*Şindi sän ölä büüdün,
Dünneyin bir büyük küüyü
Ani var ki umudum –
Kasaba olasın büün.*

Zanet'in annesi ve bazı akrabaları bu köyde yaşıyorlar. Gagauz Yeri'nin diğer köyleri gibi, daha çok üzüm ve mısır yetiştirilen bu köyde pazar günleri büyük bir pazar kuruluyor. Bu pazar, aynı zamanda bütün köylülerin bir buluşma noktası olmuş. Ürettikleri kümes hayvanları, sebze, meyve, el işi ürünleri ile kimi ithal malları satıyorlar.

Zanet'in objektifinden mısır hasadı.

Zanet'in objektifinden üzüm toplayan Gagauzlar.

Todur Zanet, Gagauz milli uyanışının tartışmasız önderi Mihail Çakır'dan çok etkilenmiş ve onun açtığı yolda ilerlemekte kararlı aydınların arasında çok yönlü ilgi alanlarıyla dikkat çekiyor. Farklı söyleşilerde şair, yazar, gazeteci, senarist, yönetmen, araştırmacı, halk bilimci ve tercüman olarak tanımlanıyor. Bu alanların hepsinde de aktif ve çalışmalarını halen başarıyla sürdürüyor. Örneğin son çeviri kitabı dünyaca ünlü Romen şair Mihai Eminescu'nun yine dünyaca ünlü LUCEAFĂRUL adlı 98 kıtalık şiirini Gagauzcaya kazandırdı. Şu ana kadar Almanca, Fransızca, İngilizce, Türkçe, Rusça, Sırpça, Çince, İspanyolca, Portekizce ve Ukraynacaya çevrilen kitabın Gagauzca adı SABAA YILDIZI (LUÇAFAR). 2013 yılında yayımlanan kitaplarından biri de Zanet'in daha önceden yazmış olduğu ve bir kısmı farklı dillere de çevrilmiş olan şiirlerinin toplandığı *Koorlaşmış Ateş*.

Zanet, farklı dillerde yayımlanmış kitapları Gagauzcaya kazandırırken, kendisinin eserleri de İngilizce, Bulgarca, Rumence, Rusça, Ukraynca ve çeşitli Türk dillerine çevrilerek yayımlanıyor. Bunlardan son ikisi, Türkiye Türkçesine çevrilen *Açlık Kurbanları* adlı tiyatro eseri ile Ramiz Asker tarafından Azerbaycan Türkçesine kazandırılan *Ana Dilim* şiir kitabı.

Bilimsel toplantılara düzenleyici ve konuşmacı olarak da sıklıkla katılıyor, Todur Zanet. 2013 yılında KIBATEK 32. Uluslararası Edebiyat Toplantısı ile Uluslararası Tehlikedeki Diller ve Medya Çalıştayı (Kertää gelen halklararası diller hem medyanın çalışması) düzenleyicileri arasında yer aldı. Aynı yıl Atatürk Araştırma Merkezi ve Osman Gazi Üniversitesi işbirliği ile Eskişehir'de düzenlenen *Kuruluşundan 90. Yılına Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyum*'nda (22-26 Ekim 2013) *Gagauz Türklerin Tarihinde Mustafa Kemal Atatürk* konulu bir bildiri sundu.⁴

⁴ Bildirinin tam metnine http://anasozu.com/wp-content/uploads/2013/12/ana_sozu_n590_31_10_2013.pdf linkinden ulaşılabilir.

Şurası bir gerçek ki, Todur Zanet bütün bu çalışmalarını herhangi bir karşılık beklemeden yapıyor. Ancak, bu çalışmalar zaman zaman Gagauzların süre giden takdirlerinden başka ödülleri de getiriyor beraberinde. Önceki yılları bir tarafa bırakırsak sırf 2013 yılında iki ayrı uluslararası ödülle onurlandırılıyor, Zanet. Bunlardan biri, *KIBATEK Uluslararası Edebiyat Ödülü*. Zanet bu ödülü, baş redaktörü olduğu *Ana Sözü* gazetesine verilen *KIBATEK Uluslararası Ana Diline Hizmet Ödülü* ile birlikte aldı. İkincisi ise, *18. Uluslararası Süleyman Brina Balkanlar Türk Kültürü Hizmet Ödülü*. Bu ödül, Kosova Türklerinin unutulmaz lideri Süleyman Brina'nın hatırasını yaşatmak üzere, Türk kültürüne hizmette kendi toplumlarına örnek olan aydınlara veriliyor.

Todur Zanet, ömrünü Gagauzluk ve Gagauzlara adanmış biri olarak, kapsamı ve sınırları belli bir yazıdan ziyade her eseri üzerinde ayrı çalışılması gereken çok yönlü bir aydın. Var olma ve güçlü kültürler arasında kendi değerleri ile ayakta kalma mücadelesi veren bir toplumun taşıyabileceğinin ötesinde bir yük altında elinden geleni en iyi biçimde yapmaya çalışan bir birey olarak Zanet, hem yazılı basın hem de edebi dilin imkanlarını bu yolda seferber etmiş. *Ana Sözü* gazetesinde Gagauz değerlerini görsellerle zenginleştirerek paylaşırken, şiirlerinde bu değerleri görselliğe ihtiyaç duyulmayacak derecede etkin betimliyor.

*Bendä var bir Vatan,
Anamnan bobam,
Bir milletim,
Hem evim,
Pek paalı bir erim!*

dizeleri ile Gagauz Yeri'nin Gagauzlar için ne ifade ettiğini ortaya koyan Zanet, bir başka şiirinde de bu toprakların tarihteki yerini unutulmayacak biçimde vurguluyor:

*Ne zenginsin, Bucaam,
Evelki memleket.
Alaca şu topraan,
Kuraktan bereket.*

*Bir payın - eşillik,
Obürüsa - çolluk.
Sansın yok hiç dirilik?
Sansın diil o soluk?*

*Zordu pek Halkıma
Kaldırma kırları,
Kıtlıkta sulama
Ömürsüz tenini.*

*Diz çöküp hep sayma
Sirtında kaç çatlak,
Yaşlarınnan büütmää
Terekä hem başak...*

Gagauzcaya hizmeti yalnızca eserleri ile sınırlı değil, Todur Zanet'in. Konuşmayı ve konuşmalarını deyim, atasözü, fıkra benzeri dil ürünleri ile süslemeyi seviyor. Hoşsohbet ve çok renkli bir kişiliği var. Zaten renklilik, Gagauz olmakla özdeş gibi. Aşağıdaki fotoğraflar, Zanet'in objektifinden ve bu renkli dünyanın birer belgesi.

Bu renkli dünyanın hiç solmaması için şu ana kadar verdiği mücadeleyi bundan sonra da artırarak sürdüreceğine emin olduğum değerli Gagauz aydını Todur Zanet'e, Türk dili ve kültürü için bütün yaptıkları ve yapacakları için şükranlarımı sunar, hayat boyu sağlıklı ve başarılı olmasını dilerim. Nice 55 yaşlara...

Yayıma Hazırlayan: Edanur Sağlam

Yayıma Hazırlayan: Edanur Sağlam